

ОПОДАТКУВАННЯ НПФ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК УКРАЇНИ

***Анотація.** Визначена доцільність сприяння держави розвитку НПФ як підґрунтя соціального впливу на українське суспільство. Доведено використання податків як основних регуляторів діяльності НПФ, що безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток України. Обґрунтовано використання пільгового оподаткування для прискорення перерозподілу пенсійного забезпечення між державою та громадянами.*

Ключові слова: податки, оподаткування, соціальний розвиток, недержавні пенсійні фонди, пенсійні відносини

Romanovska Yu., Holub A.

NSPF (NON-STATE PENSION FUND) TAXATION AS A TOOL OF SOCIAL INFLUENCE ON UKRAINE'S DEVELOPMENT

***Summary.** The expediency of state's assistance in the development of NSPF as the grounds of social influence on the Ukrainian society is defined. The use of taxes as basic regulators of NSPF activity, which directly influences Ukraine's social and economic development, is proved. The use of preferential taxation for the acceleration of pension system redistribution between the state and citizens is grounded.*

Keywords: taxes, taxation, social development, non-state pension funds, pension relations

1. Вступ

Становлення та розвиток будь-якої держави ґрунтується на засадах соціально-економічної політики, зокрема на тих методах і заходах, які створюються суб'єктами ринку в процесі реалізації як стратегічних, так і тактичних планів [4, с. 64]. Проте впровадження відповідної політики в дію має спиратися на фактори, які виступають домінуючим критерієм соціального розвитку країни. Кожна з держав стоїть перед вибором побудови власної моделі розвитку, тобто такого протистояння між [5, с. 25]: колективною чи індивідуальною відповідальністю суб'єктів ринку за соціальний добробут; обов'язковою чи добровільною участю в соціальних програмах; вертикальним чи горизонтальним перерозподілом доходів; прерогативою оподаткування доходів від праці чи капіталу; обов'язками працівника чи роботодавця здійснювати відрахування із заробітної плати; місцевим чи національним рівнем надання соціальних гарантій.

В Україні триває пенсійна реформа, що стартувала з прийняттям Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (№1058-IV) [2] та «Про недержавне пенсійне забезпечення» (№1057-IV) у липні 2003 року [3]. Нова пенсійна система складається з трьох рівнів та крім модифікованої солідарної системи загальнообов'язкового пенсійного страхування включає також обов'язкову накопичувальну складову (2-й рівень) та недержавне пенсійне забезпечення (3-й рівень). Для стимулювання розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення уряди багатьох країн світу

використовують специфічну систему оподаткування.

Одним з інструментів реалізації соціального розвитку держави є податки. На підставі них забезпечується процес стабілізації економіки. Податки використовуються як інструмент регулювання відтворювального процесу та соціального добробуту суспільства [4, с. 67]. Отже, податкові збори є одним із елементів системи оподаткування, вони визначають, по-перше, яку частку ВВП (валового внутрішнього продукту) за допомогою податків вилучити до бюджету, по-друге, як ця частка має розподілятися між окремими платниками податків, між окремими територіями, між соціальними верствами населення. На жаль, у світі не існує єдиного «золотого правила оподаткування», тобто певної ставки (норми) податків та зборів на отримані доходи фізичними та юридичними особами, або прийнятної межі внесків чи податків на обов'язкове державне соціальне страхування, що дозволило б забезпечити соціальну стабільність у державі.

В Україні соціальний розвиток ґрунтується на засадах державного пенсійного страхування, головну роль в якому відводиться пенсійному фонду. Тому актуальним завданням на сьогодні є стимулювання розвитку недержавного страхування, а податки виступають тими межами, в яких можливо наповнювати розвиток відповідних структур.

2. Аналіз основних літературних джерел

Проблемам розвитку недержавних пенсійних фондів приділялось уваги багатьма авторами, серед

яких необхідно визначити такі, як О. Балакірева [4], В. Воскобойніков [5], О. Ярош [14], Ю.С. Конопліна [8; 9], Т. В. Калінеску [7], І.І. Приймак [13] та іншими [6; 10; 12]. Праці зазначених науковців послугували фундаментом для дослідження інструментів регулювання соціального спрямування інститутів недержавного пенсійного страхування. Тому метою статті є обґрунтування доцільності використання податків як провідних регуляторів розвитку недержавних пенсійних фондів щодо їх соціального впливу на розвиток суспільства.

3. Теоретичний коментар

Загалом переважають такі чотири джерела фінансування соціального страхування як підґрунтя соціального розвитку держави [8, с. 67]: певний відсоток від застрахованих заробітків, що сплачується працівниками; відсоток від застрахованого фонду заробітної плати, що сплачується роботодавцем; державна участь завдяки загальним або спеціальним податкам; інші надходження (наприклад, шляхом продажу державної власності, державних боргових запозичень, доходу від інвестування надлишкових страхових коштів тощо).

Таким чином, на основі певних відрахувань працівників і роботодавців можливо реалізувати саме систему недержавного пенсійного забезпечення. Потреба впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні зумовлена [10, с. 35]:

1) незбалансованістю солідарної системи, недоліками якої є: дефіцит коштів на виплати пенсій, що здійснюються за кошти державного бюджету; високий рівень демографічного навантаження на працездатне населення; пільги зі сплати внесків у солідарну систему загальнообов'язкового пенсійного страхування у значній частини працюючих;

2) посиленням мотивації людей до отримання результатів від продуктивної праці, які гарантують їм матеріальну забезпеченість після закінчення трудової діяльності; 3) поширенням тіньової зайнятості; 4) масштабною трудовою міграцією; 5) обмеженістю бюджетних ресурсів для задоволення соціальних потреб і, як наслідок, – зменшенням ролі держави в забезпеченні соціальних гарантій населення.

Можна виокремити три режими оподаткування недержавних пенсійних схем [12, с. 46]:

1. Звільнення – звільнення – оподаткування.
2. Звільнення – оподаткування – оподаткування.
3. Оподаткування – звільнення – звільнення.

Зокрема для забезпечення здійснення першого етапу є участь у цій системі роботодавців. Важливим чинником для участі роботодавців у недержавних пенсійних фондах є також надання податкових пільг. Тепер до складу валових витрат кожного звітного податкового періоду роботодавця – платника податків може бути віднесена сума добровільних пенсійних внесків, здійснених ним за свої кошти до недержавних пенсійних фондів на користь його працівників, але не більше чотирьох відсотків оподаткованого прибутку попереднього звітного періоду. Звичайно такі чинники, як здійснення самофінансування власної пенсії, зняття навантаження з державної пенсійної системи та залучення

довготермінових фінансових ресурсів в економіку, є досить важливими, але, з іншого боку, мають бути також податкові надходження до бюджету країни. Тому встановлюють лімітну суму внесків до недержавних пенсійних фондів: сума таких внесків не може перевищувати 15 % від нарахованої заробітної плати кожного працівника за рік, а також граничного розміру податкової соціальної пільги. На ті суми, які відраховують у недержавний пенсійний фонд, не нараховують обов'язкові внески у соціальні фонди та Пенсійний фонд [13, с. 47]. Це є достатнім стимулом для роботодавців, оскільки майже втричі збільшується можливість здійснювати внески у недержавні пенсійні фонди без навантаження на фонд оплати праці. Цей механізм може стимулювати роботодавця як зменшувати затрати через ненарахування внесків у соціальні фонди на дані суми, так і збільшувати заробітну плату завдяки такій економії. Отже, знімається кумулятивний ефект розподілу внесків у державний пенсійний фонд та в недержавну пенсійну систему, що дає поштовх для розвитку третього рівня пенсійного забезпечення.

Використовуючи податки певної спрямованості щодо регулювання діяльності НПФ, держава регулює певні економічні процеси і забезпечує соціальний захист окремих видів діяльності та груп населення. Так, оподаткування можна використовувати як цільовий поштовх до свідомості певних верств населення, що в майбутньому обернеться покращенням результативності соціально-економічної ситуації в країні.

Окрім залучення роботодавців до системи недержавного пенсійного забезпечення через надання пенсійних послуг недержавними пенсійними фондами пільгове оподаткування надається і фізичним особам, які здійснюють додаткове пенсійне забезпечення на власну користь чи на користь інших осіб. Таким чином, до складу сукупного щомісячного оподаткованого доходу фізичної особи не зараховують суми пенсійних внесків на недержавне пенсійне забезпечення, які сплачуються або особою-резидентом на власну користь, або ж одним із членів родини першого ступеня спорідненості такої фізичної особи на її користь. Отже, до податкового кредиту зараховують суму витрат фізичної особи на сплату за свій пенсійний внесок за пенсійним контрактом з недержавним пенсійним фондом.

Таким чином, на користь учасника недержавного пенсійного фонду пенсійні внески можуть здійснювати з трьох джерел: від роботодавця, від близького родича; учасник може здійснювати внески на свою користь самостійно.

На другому етапі внески надходять до недержавних пенсійних фондів. Оскільки недержавні пенсійні фонди є неприбутковими організаціями, то згідно із Податковим кодексом України [1] передбачено звільнення від оподаткування податком на прибуток від здійснення операцій з активами недержавних пенсійних фондів. Крім того, не оподатковується інвестиційний дохід від здійснення операцій з активами (у тому числі пасивні доходи), отриманий на індивідуальні пенсійні рахунки учасників НПФ.

Щодо оподаткування на третьому рівні пенсійних відносин, то тут розроблено стандартну схему. Зокрема на стадії виплати теж частково застосовано пільгову систему оподаткування. Частковість пільгового оподаткування пов'язана з тим, що на двох попередніх етапах держава вже надавала пільги з оподаткування. Таким чином, держава відтерміно-

реестру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 9 регіонах України [11]. Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 63 або 70,8% від загальної кількості зареєстрованих НПФ. Аналіз діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення проведено на підставі звітних даних станом на 30.09.2013 року (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні

Недержавні пенсійні фонди	Станом на 31.12.2011	Станом на 30.09.2012	Станом на 31.12.2012	Станом на 30.09.2013	Темпи приросту, %	
					станом на 31.12.2012/ станом на 31.12.2011	станом на 30.09.2013/ станом на 30.09.2012
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис. шт.)	75,0	62,2	61,4	61,3	-18,1	-1,4
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	594,6	579,5	584,8	589,2	-1,6	1,7
Загальні активи НПФ (млн. грн.)	1386,9	1549,2	1660,1	1933,6	19,7	24,8
Пенсійні внески (млн. грн.)	1102,0	1248,1	1313,7	1501,2	19,2	20,3
Пенсійні виплати (млн. грн.)	208,9	237,0	251,9	285,0	20,6	20,3
Сума інвестиційного доходу	559,9	549,9	620,3	733,5	10,8	33,4

Джерело: узагальнено автором на підставі [7, с. 330; 11].

вує на 10-20 років податкові зобов'язання і основне податкове навантаження припадає на частину виплат додаткової пенсії. Але таке податкове навантаження має теж пільговий характер, оскільки держава надає знижену ставку податку на доходи фізичних осіб. Для осіб старше 70 років буде діяти нульова ставка податку на доходи фізичних осіб [7, с. 312]. Таким чином, пенсіонери, які досягли такого віку, зовсім не платитимуть податку на доходи фізичних осіб із отриманої додаткової пенсії.

4. Аналітичний коментар

Станом на 30.09.2013 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 89 НПФ та 34 адміністраторів НПФ (станом на 31.12.2012 у Державному реєстрі налічувалось НПФ – 94, адміністраторів – 37). Згідно даних Державного

Таким чином, на підставі наведених основних показників діяльності НПФ в Україні, можна зробити висновки, що хоча в останні досліджувані періоди і зменшилась кількість укладених контрактів, але інвестиційний дохід, починаючи з 2012 р., неодмінно зростає. Також щороку збільшується й кількість пенсійних внесків і, відповідно, пенсійних виплат. Отже НПФ є активним учасником соціально-економічного життя суспільства, це, у свою чергу, дає можливість знизити рівень соціальної напруги серед населення.

Відповідно до чинного законодавства НПФ звільнені від оподаткування вкладів учасників аж до моменту одержання пенсійних виплат, що дає змогу вільно інвестувати пенсійні активи, не сплачуючи податки після закінчення кожного інвестиційного циклу (табл. 2).

Таблиця 2

Напрямки інвестування грошових коштів учасників НПФ

Показники	Станом на 31.12.2011 (млн грн)	Станом на 31.12.2012 (млн грн)	Станом на 31.03.2013 (млн грн)
Грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках	409,8	572,7	623,3
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами відповідно до законодавства	7,4	3,3	5,6
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	209,0	196,9	188,0
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	346,5	518,0	541,2
Акції українських емітентів	254,6	256,9	258,2
Об'єкти нерухомості	48,6	49,6	56,3
Банківські метали	26,1	18,6	16,1
Активи, не заборонені законодавством України	47,7	34,9	32,3
Кошти на поточному рахунку	37,2	9,2	14,5
Загальна вартість активів НПФ	1386,9	1660,1	1735,4

Джерело: узагальнено автором на підставі [7, с. 332; 11].

Основною вадою наявної системи оподаткування в діяльності недержавних пенсійних фондів є багаторазовість оподаткування. Зокрема оподаткуванню підлягають інвестиційні доходи, велика кількість фізичних осіб оподатковується податком на доходи фізичних осіб. З цих причин пропонується запровадити в Україні оподаткування недержавних пенсійних послуг на етапі здійснення виплат споживачам. Для цього діяльність установ, що надають такі послуги, має бути звільнена від податку на прибуток (але лише в частині всіх пасивних доходів). При цьому податкове регулювання пенсійних фондів має збігатися з підходами до регулювання компаній, що займаються довготерміновим страхуванням життя.

Податкові пільги мають різноманітні форми і будуються для кожного податку з урахуванням пріоритетів національної фіскальної політики. Вони є одним із елементів податкової політики і переслідують як економічну, так і соціальну, демографічну цілі. В Україні не існує спеціального пільгового оподаткування об'єктів соціальної спрямованості, тому необхідно розробити та впровадити механізм пільгового оподаткування певних категорій фізичних або юридичних осіб, зокрема НПФ, які в свою чергу, позитивно вплинуть на соціальну і демографічну ситуацію в країні.

5. Висновки

Отже, сьогодні важливим кроком не лише для недержавних пенсійних фондів, але й для держави загалом є якнайширше сприяння розвитку недержавного пенсійного забезпечення. З огляду на це, перспективним напрямком розвитку пенсійної системи є поєднання державних пенсійних зобов'язань зі стимулюванням роботодавців і працівників до сплати добровільних додаткових внесків на пенсійне забезпечення, яке можливо регулювати податковими інструментами. Тому необхідне стимулювання добровільних платежів на пенсійні цілі, що повинно ґрунтуватися на удосконаленні оподаткування суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, яке сприятиме усуненню нерівності прав застрахованих осіб стосовно накопичених пенсій. Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на обґрунтування стратегії розвитку НПФ та засобів її реалізації на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 496 с.
2. Україна. Закон. «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» №1058-IV від 09.07.2003 р.
3. Україна. Закон. «Про недержавне пенсійне забезпечення» №1057-IV від 09.07.2003 р.

4. Балакірева О. Вплив соціально-економічної нерівності на економічну поведінку населення України / О. Балакірева, А. Ноур // Економіка України. – 2011. – № 11. – С. 60-68.

5. Воскобойніков В. Сторінки української та світової історії недержавного пенсійного забезпечення / В. Воскобойніков // Вісник Пенсійного фонду України. – 2003. – №12. – С. 25-26.

6. Герасименко Г. В. Соціальна роль податкової політики: обґрунтування та критерії оцінки / Г. В. Герасименко // Вісник ЖДТУ № 3(57) 2011р. – С. 220-222.

7. Калінеску Т. В. Соціальне страхування: навч. посібник / Т. В. Калінеску, Ю. А. Романовська, О. М. Антіпов. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013 р. – 516 с.

8. Конопліна Ю. С. Аналіз потенційних напрямків реформування системи соціального страхування / Ю. С. Конопліна // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою: збірник наукових праць. Вип. 218. – Донецьк: ДонДУУ, 2012. – С. 67-80. – (Серія «Економіка»).

9. Конопліна Ю. С. Методи державного регулювання соціального страхування / Ю. С. Конопліна // Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (10-11 червня 2011 року) / НБУ, Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України», Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Міжнародна асоціація істориків права. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – С. 234-237.

10. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України / Ю. Павленко // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 6. – С. 30-36.

11. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.09.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_I%D0%86I_kv%202013.pdf

12. Полозенко Д. Основні напрями соціальної політики на сучасному етапі розвитку економіки України / Д. Полозенко // Економіка України. – 2011. – № 7. – С. 83-89.

13. Приймак І. І. Оцінка стану та прогноз розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні / І. І. Приймак, О. О. Коптюк // Інноваційна економіка. – 2012. – № 2. – С. 46-50.

14. Ярош О. Шляхи подолання соціальної несправедливості й нерівності в Україні / О. Ярош, О. Пушкарьов // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 70-77.